Adela DINU

Universitatea „Lucian Blaga“ Sibiu, Facultatea de Litere şi Arte
„Lucian Blaga“ University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts

Chestiunea jurnalelor feminine româneşti. Refuzul biografismului şi machismul criticilor

The subject of Romanian feminine diaries. The rejection of biographism and the machism of the critics

The subject of the present work is the Romanian feminine diaristics. Amongst the problems in discussion we count the reception of the diaries within the Romanian literary critique and the criticism towards women's literature. Both the journal writing and the women's literature have been skeptically received by the most important literary critics. This work is pleading for the entering of feminine diaristic literature in an extended literary canon. The pleading for feminine diaristics is sustained not only by a type of writing which would be specifically feminine, but mostly by a selection of those diaries, whose imaginary is relatively homogenous.

Keywords: diary, diaristics, women's literature, femininity, feminine diaristic literature, canon, imaginary

Institution's address: Bd-ul.Victoriei, nr. 5-7, Sibiu, 550024, România, tel: +40-(269) 21.55.56, fax: +40-(269) 21.27.07, e-mail: *litere@ulbsibiu.ro*, web: http://*litere.ulbsibiu.ro*

Personal e-mail: *adeladinu83@gmail.com*

Dansul în faţa oglinzii performat de Alice Voinescu, mărturie amânată, îngropată, la I.D. Sîrbu, pentru Mircea Mihăieş gen funerar, ale cărui ultime cuvinte sunt primele fraze ale epigrafului, **jurnalul intim românesc** are o istorie sinuoasă, receptarea sa critică oscilând între mefienţă ori desconsiderare a genului la G. Călinescu, scepticismul şi reticenţa lovinesciană, entuziasmul critic al lui Eugen Simion şi, în cele din urmă, corectitudinea critică a lui Nicolae Manolescu.

Eugen Lovinescu este vehement în refuzul, principial, al admiterii jurnalului intim ca o potenţială formă de literatură, cu posibile propensiuni estetice. În istoria sa literară, analiza autorilor eludează de obicei biografia, aşezând în prim plan opera. Confesiunea, autobiografia, jurnalul intim, epistola, materialul brut, neprelucrat, fără finalitate artistică, nu pot fi considerate literatură. Literaritatea este condiţionată de intenţionalitatea artistică. Plasticitatea involuntară clamată de Negrici ori elaborarea inconştientă de care vorbeşte Mircea Mihăieş, care ar justifica o abordare cvasiliterară a genului, ar fi fost de neconceput pentru criticul interbelic. Despre încercările autobiografice ale lui Panait Istrati Lovinescu scrie, circumspect: *„Omul lucrează cu indiscreţie la o autobiografie de un interes strict intim; relaţiile familiale, avatarele unei cariere aventuroase, buletinul sănătăţii, raporturile, convorbirile, corespondenţa particulară aparţin unui domeniu care nu poate deveni literatură decât prin elaborări şi eliminări, prin abstractizare şi impersonalitate artistică“*[1].

Refuzul biografismului este şi refuzul subiectivităţii. Desconspirarea vieţii intime este permisă în cadrul familial, nu şi în cel pur şi aseptic al literaturii. Concepţia restrictivă a lui Lovinescu reprezintă o reacţie voalată la caracterul hibrid al literaturii paşoptiste şi romantice în general, şi o raliere la principiul modern al purităţii genurilor. Ideea de literatură implică o elaborare îndelungată a materialului brut. Materialul prim poate porni de la biografie, care, prin prelucrări atente şi printr-o pronunţată conştiinţă de sine a autorului, poate deveni literatură. În acest caz, biografia este un element secundar: doar o premisă pentru actul literar propriu-zis.

Reticenţa călinesciană în ceea ce priveşte literatura subiectivă în general şi jurnalul intim în particular este deja un loc comun al gândirii critice. Dinicu Golescu este, în însemnările sale, *„naiv“, „rudimentar“, „neaoş“*[2]. Impresiile de călătorie ale lui Vasile Alecsandri se salvează, nefiind *„un simplu jurnal, ci un sistem narativ pe principiul Decameronului“*[3]. În *Amintirile* lui Creangă nu este, din fericire, *„nimic individual, cu caracter de confesiune ori de jurnal“*[4]. Nicolae Iorga face risipă de talent în

memoriile sale. Jurnalul lui Jean Bart e un fals jurnal. Cel al Hortensiei Papadat-Bengescu nu prezintă interes ca gen literar, fiind interesant mai ales pentru psihologia şi fiziologia femeii. Despre însemnările lui Titu Maiorescu există, în marea *Istorie*, foarte puţine precizări, legate mai ales de valoarea documentară a acestora.

În mod cert, pentru critic jurnalul intim nu este un gen care merită o analiză serioasă. Jurnalul intim este, în viziune călinesciană, o prostie. Pe de altă parte, criticul nu se fereşte, în mini-monografiile sale din marea *Istorie*, să aglomereze detalii biografice uneori derizorii şi care aspiră la exhaustivitate, fapt care indică cel puţin o deferenţă a criticului faţă de biografia autorului de literatură. Călinescu este convins, alături de Saint Beuve şi Taine, că informaţiile precise şi, dacă se poate, exhaustive cu privire la viaţa unui autor, de la elemente genealogice până la lecturile efectuate de-a lungul vieţii ori la cauzele estimate ale morţii, pot lumina anumite aspecte ale operei acestuia. Aceste informaţii împreună cu alte racursiuri ale sferei interiorităţii, modulate în zona jurnalului intim, nu acced la zona privilegiată a jurnalului.

Aversiunea faţă de specia jurnalului intim ca aglomerare informă a elucubraţiilor şi a platitudinilor de tot soiul este inexplicabilă la Călinescu şi din unghiul propensiunii criticului pentru căutarea esteticului în specii periferice ale literaturii, care nu ca finalitate producerea unor reverberaţii literare, ci doar comunicarea inteligibilă a unui conţinut. Sunt supuse analizei critice scrisori, documente, articole, discursuri,etc., pentru a oferi o imagine globală asupra activităţii unui scriitor, dar şi pentru a sublinia valoarea estetică a unor semanteme. Acelaşi statut de corp periferic al literaturii, cu potenţial estetic, îi este însă refuzat jurnalului intim.

Acestia i-ar lipsi virtuţile literaturii adevărate care sunt, la Călinescu şi la Lovinescu, unitatea, sfericitatea, obiectivitatea etc. Totuşi, Călinescu nu este atât de intransigent precum Lovinescu în judecarea literaturii confesive. Dacă atinge obiectivitatea, un jurnal intim poate fi supus analizei. Astfel se întâmplă cu *Interior* al lui C. Fânteneru, despre care Călinescu scrie: *"Acesta e jurnalul intim al evreului, obiectiv şi deci interesant esteticeşte"*[5]. Există aşadar posibilitatea mântuirii estetice a jurnalului, tot pe calea obiectivităţii, care va salva şi fragmente din literatura feminină. Când sunt puse sub lupa criticului memorii, atitudinea se modifică. Acestea pot intra pe poarta cea mare a literaturii. Explicaţia este simplă: jurnalul intim are un caracter brut, neprelucrat, iar intenţia artistică este, de cele mai multe ori, subordonată sincerităţii biografice. Memoriile au în comun cu jurnalul intim caracterul de confesiune, însă, prin distanţa temporală între evenimente şi consemnarea lor, este implicată automat o minimă prelucrare şi ordonare a materialului, fapt care le conferă acestora o mai mare unitate şi coerenţă.

Atitudinea criticilor faţă de literatura feminină este la fel de sceptică şi de reticentă ca şi în cazul jurnalelor intime. Eugen Lovinescu este cel care a canonizat romanele Hortensiei Papadat-Bengescu şi i-a creat acesteia imaginea de ctitor al romanului românesc. Până în acest punct, demersurile sale critice ar putea fi considerate ca o pledoarie pentru literatura feminină. Totuşi, în mod paradoxal, scriitoarea creşte în ochii mentorului ei pe măsură ce se îndepărtează de natura ei feminină, manifestă în primele romane.

Evoluţia romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu de la subiectiv la obiectiv este privită ca o hartă a liniilor evolutive ale întregii literaturi române. Primele romane sunt excesiv de lirice, ca orice literatură scrisă de femei. Scriitoarea devine originală, după Lovinescu, în momentul în care dublează dimensiunea lirică cu una analitică. Cu toate că este femeie, Hortensia Papadat Bengescu are, în literatură, o atitudine virilă, care o salvează: *"Deşi materialul este exclusiv feminin, atitudinea scriitoarei rămâne, aşadar, bărbătească, fără sentimentalism, fără duioşie, fără simpatie chiar, pornită din setea cunoştinţii pure şi realizată, cu eliminarea dulcegăriei, prin procedee riguros ştiinţifice, ceea ce-i constituie o notă diferenţială faţă de întreaga literatură feminină."*[6] Astfel, literatura Hortensiei Papadat-Bengescu este tratată ca o excepţie de la regula literaturii feminine minore, minată de lirism, edulcorare, intimism etc. Scriitoarea este apreciată tocmai pentru devierea de la natura ei feminină, prin triumful obiectivităţii şi al virilităţii în operele ei de maturitate. Cazul Hortensiei Papadat-Bengescu nu este o excepţie. Mai multe scriitoare sunt judecate de Lovinescu în acelaşi mod şi prin acelaşi filtru restrictiv. Constanţa Marino-Moscu publică volumul *Tulburea,* volum *bărbătesc*, care confirmă *„virilizarea talentului scriitoarei"*[7]. Poezia Elenei Farago nu reuşeşte să se salveze prin virilitate, ci e tipică pentru literatura feminină de *umbre* şi *şoapte*.

Dacă la Garabet Ibrăileanu Călinescu observă şi combate apriorismul judecăţii critice, insuficienta abordare a faptei literare în cronologia ei, excesul de teoretizare în dauna analizei propriu-zise, el execută acelaşi gest în judecarea literaturii feminine de pe poziţii teoretice, emiţând un postulat în lumina căruia va fi pusă în discuţie opera, urmând ca aceasta să-l confirme sau să-l infirme. Postulatul distinge două structuri literare feminine: prima exaltă maternitatea şi fericirea casnică, a doua senzualismul şi căutarea aventurii erotice: *"literatura feminină are două aspecte ce se pot reduce uşor la unitate: sunt femei de tipul moral, care cântă iubirea de copii, virtuţile casnice şi civice şi dragostea ca o instituţie, mai rar însă patria, aceasta fiind o idealitate,* [...] *sunt în sfârşit femei de tipul curat fiziologic, cum era Contesa de Noailles, care cântă fără acoperământ dorinţa de împreunare, aspiraţia de a fi iubită de bărbat şi bucuria de a trăi trupeşte."*[8] Mai departe, *reducţionismul mizantropic*[9] călinescian instituie terestrul, contingentul, ca spaţiu de mişcare a femeii în literatură, pe când sondarea metafizicului,

răspunsul la marile întrebări ar fi propensiunea bărbatului scriitor. Patria, reprezentând o idealitate, e dincolo de puterea de înţelegere a femeii. Călinescu nu se distanţează prea mult de Lovinescu, care aprecia literatura Hortensiei Papadat-Bengescu pentru obiectivitatea ei, pentru eludarea lirismului feminin vaporos şi, nu în cele din urmă, pentru atitudinea ei virilă- atribute care o distingeau pe scriitoare de restul literaturii feminine şi, finalmente, o salvau.

Chestiunea unei **diaristici feminine româneşti** este aşadar dublu condiţionată din punct de vedere critic: în primul rând pornind de la judecăţile şi prejudecăţile critice legate de valoarea literară nulă sau cel puţin suspectă a jurnalului intim, în al doilea rând din cauza mefienţei critice faţă de literatura scrisă de femei. Conceptul de literatură feminină, pus în circulaţie de G. Călinescu, a determinat receptarea operelor unor scriitoare prin filtrul restrictiv al virilităţii literare. Canonul literar românesc este un canon prin excelenţă masculin; abia în ultimii ani lucrurile au început să se modifice prin detabuizare şi demistificare a componentei feminine a literaturii. Din corpusul diaristicii feminine româneşti ar putea face parte: jurnalul Iuliei Haşdeu, copilul precoce al literaturii feminine, jurnalul cioranian al lui Jeni Acterian, cel al Mariei Banuş, încă neviciat de adeziunea pernicioasă la literatura realismului socialist, diaristica lui Alice Voinescu, a Ioanei Em. Petrescu, a Ninei Cassian, Gabrielei Melinescu, a Monicăi Lovinescu, şi lista ar putea continua. Un astfel de demers ar fi necesar atât pentru punerea în discuţie a unor prejudecăţi învederate, cât şi pentru contribuţia necesară a jurnalelor feminine la un canon literar extins.

Pentru agregarea unei diaristici feminine în corpusul vast al jurnalelor intime româneşti pledează nu atât o utopică scriitură feminină edulcorată şi vaporoasă, cât mai ales o relativă omogenitate şi unitate manifeste la nivelul imaginarului acestor opere. Printre constantele acestui tip de imaginarul ar putea figura: dimensiunea resemantizată a sacrului, receptarea alterităţii minimale ca dublu noetic, fenomenul, frecvent, de hipertrofie a eului şi atrofie a istoriei, împreună cu reversul său: estomparea dimensiunii personale prin intruziunea brutală a istoriei mari, refuzul istoriei şi reculul în interioritate, atitudinea faţă de limitele impuse sau autoimpuse, metafizica sexului şi a morţii, atitudinea faţă de cultură, literatura şi literaturizarea ş.a.m.d.

Din unghiul acesta se va opera decupajul operelor feminine din cadrul vast al jurnalelor intime româneşti. Problema trebuie să fie pusă dincolo de polarizările clasice între obiectivitate/subiectivitate, feminin/masculin, sensibilitate/virilitate etc., dar şi dincolo de superstiţiile unei falocraţii sau a unei ginecocraţii, care ar fi (do)minat spaţiul literaturii, generând interpretări deviante.

Note:

1. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1981, p. 233
2. Călinescu, G., *Istoria literaturii române. Compendiu*, Bucureşti, Ed. pentru literatură, 1968, p. 49
3. ibidem, p. 121
4. ibidem, p. 172
5. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1982, p. 964
6. Eugen, Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol II, Bucureşti: Ed. Minerva, 1981, p.228
7. ibidem, vol. III, p. 92
8. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, p. 737-738
9. Sintagma, cu referire la conceptul de literatură feminină în accepţiunea lui G. Călinescu, este utilizată de Eugen Negrici în *Iluziile literaturii române*, Bucureşti: Cartea Românească, 2008, p. 201

Bibliography

Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului / For a history of the imaginaire*, Bucureşti: Humanitas, 2006

Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent / The history of Romanian literature from its origins to the present day*, Bucureşti: Ed. Minerva, 1982

Călinescu, G., *Istoria literaturii române. Compendiu / The history of Romanian literature. Compendium*, Bucureşti: Ed. pentru literatură, 1968

Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane / The history of contemporary Romanian literature*, vol I-III, Bucureşti: Ed. Minerva, 1981

Lovinescu, Eugen, *Aqua forte,* Bucureşti: Ed. Minerva, 1998

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură / The critical history of Romanian literature. 5 centuries of literature*, Piteşti: Paralela 45, 2008

Mihăieş, Mircea, *De veghe în oglindă / The catcher in the mirror*, Bucureşti: Cartea Românească, 1988

Idem, *Cărţile crude. Jurnalul intim şi sinuciderea / The cruel books. Private diary and suicide*, Iaşi: Polirom, 2006

Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară / Involuntary expressivity*, Bucureşti: Cartea Românească, 1977

Idem, *False concepte: literatura feminină / False concepts: feminine literature*, in *Dilema veche*, 12-18 mai 2006

Idem, *Iluziile literaturii române / The illusions of Romanian literature*, Bucureşti: Cartea Românească, 2008

Simion, Eugen, *Ficţiunea jurnalului intim / The fiction of the private diary,* I., II., III.*,* Bucureşti: Ed. Univers enciclopedic, 2005

Wunenburger, Jean-Jacques, *Imaginarul / The imaginaire*, Bucureşti: Editura Dacia, 2009

Zaharia-Filipaş, Elena, *Studii de literatură feminină / Studies of feminine literature*, Bucureşti: Ed. Paideia, 2004